

بررسی عوامل اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی

سیده مریم حسینی لرگانی*

چکیده

فرسودگی تحصیلی باعث ایجاد احساس درماندگی، تحریک‌پذیری، ناامیدی در دانشجویان و در نتیجه کاهش انگیزه و افت عملکرد و پیشرفت تحصیلی دانشجویان می‌شود؛ شناسایی عوامل اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان در جهت ارائه راهبردها و راهکارهایی برای کاهش آن از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است. پژوهش حاضر با هدف ارائه الگویی مفهومی برای تبیین عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان نظام آموزش عالی دولتی کشور انجام شد. در این پژوهش از روش کیفی تحلیل محتوا استفاده شد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل دانشجویان و اساتید دانشگاه‌های دولتی کشور بودند که با روش نمونه‌گیری گلوله برفی برای مطالعه شناسایی شدند. پس از دو مصاحبه گروهی نیمه ساختاریافته با دانشجویان (۲۱ نفر) و اساتید (۱۰ نفر) و ۶ مصاحبه انفرادی با اساتید و ۱۴ مصاحبه انفرادی با دانشجویان نظام آموزش عالی دولتی کشور، شامل ۳۱ استان در سال ۱۳۹۶، اشباع داده‌ها حاصل گردید. داده‌های حاصل از بحث و گفتگو با دانشجویان و اساتید مورد مطالعه با استفاده از تحلیل محتوای عرفی کدگذاری و طبقه‌بندی شدند. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های اصلی الگوی مفهومی عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی دولتی کشور شامل: ناکارآمدی آموزش، عوامل فرهنگی، تقلب علمی، اقتصادمحور شدن آموزش، مشکلات خانوادگی، ضعف علمی و رفتاری اساتید، مشکلات زیرساختی، عامل حمایتی- انگیزشی و ویژگی‌های شخصیتی بودند. نتایج این مطالعه دستاوردهای مناسبی برای کمک به سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و آموزشگران نظام آموزش عالی کشور در جهت کاهش فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان به همراه دارد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوای عرفی، فرسودگی تحصیلی، نظام آموزش عالی

مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «ابعاد فرسودگی تحصیلی و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و ارائه راهکارهای مناسب برای رفع آن» با حمایت موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی است.

* عضو هیئت علمی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و مدیر گروه نوآوری‌های آموزشی و درسی

smhlargani@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۸/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۳۱

مقدمه

نظام آموزشی زمانی می‌تواند کارآمد و موفق باشد که عملکرد تحصیلی دانشجویان را در دوره‌های مختلف مورد توجه قرار دهد (تمنایی فر و گندمی، ۱۳۹۰). عملکرد تحصیلی فرآیندی است که با سنجش و اندازه‌گیری، ارزش‌گذاری و قضاوت درباره پیشرفت تحصیلی دانشجویان در یک دوره زمانی مشخص می‌شود. بنابراین، عامل حیاتی در ارتقاء، اثربخشی و کارایی دانشجویان نظام آموزش عالی محسوب می‌شود (قدم‌پور و همکاران، ۱۳۹۵). بر این اساس، شناسایی عوامل تأثیرگذار بر پیشرفت و عملکرد تحصیلی دانشجویان، رویکردی مناسب در جهت برنامه‌ریزی و توسعه و تکامل برنامه‌های آموزشی ایجاد می‌کند تا به وسیله آن بتوان بهترین نتایج ممکن را هم برای توسعه آموزشی مورد نظر و هم برای دانشجویان رقم زد (گلدون، ویلیامز، هادسون و استوارت^۱، ۲۰۱۰؛ پلتزر، ملکا و فاسوانا^۲، ۲۰۰۲).

فرسودگی تحصیلی باعث کاهش کیفیت زندگی، عملکرد و پیشرفت تحصیلی، تعهد دانشجویان به انجام امور آموزشی، علاقه به ادامه تحصیل و مشارکت علمی پایین در حین تحصیل و بعد از تحصیل می‌شود (تکای، تاکاهاشی و یوامیتسو^۳، ۲۰۰۹؛ نیومن، نیومن و ریچل^۴، ۱۹۹۰)؛ به‌طور کلی وجود فرسودگی تحصیلی تأثیر منفی بر یادگیری و افزایش کارآمدی در یادگیری دارد که این امر مانع دستیابی به رسالت‌ها و اهداف آموزشی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌شود (صیف، ۱۳۹۶).

بررسی مطالعات تجربی داخلی (قدم‌پور و همکاران، ۱۳۹۵؛ میکائیلی و همکاران، ۱۳۹۱؛ خزاعی و همکاران، ۱۳۹۴؛ برزگر بفرویی، ۱۳۹۴) و مطالعات تجربی خارجی (ال-ماسری و همکاران^۵، ۲۰۱۲؛ چانگ، ادینس-فولنسبی و کوورداله^۶، ۲۰۱۲؛ کلارک، نانسی، مرداک و کوتینگ^۷، ۲۰۰۸؛ لی، چوی و چه^۸، ۲۰۱۷) نیز بیانگر این حقیقت است که در حال حاضر معضل فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در شرایط حادی به سر می‌برد. در این راستا، همان‌گونه که اشاره شد، فرسودگی تحصیلی سبب ایجاد احساس درماندگی، تحریک‌پذیری، ناامیدی در

1. Goldon, C. D., Williams, S. K., Hudson, G. A. & Stewart, J.
2. Peltzer, K., Malaka, D. W. & phaswana, N.
3. Takai, M., Takahashi, M., Iwamitsu, Y., Ando, N., Okazaki, S. & Nakajima, K.
4. Neumann, Y., Neumann, E. & Reichel, A.

5. El-Masry, R., & et al
6. Chang, E., Eddins-Folensbee, F. & Coverdale, J.
7. Clark, H. K., Nancy, L., Murdock, N. L. & Koetting, K.
8. Lee S. J., Choi, Y. J. & Chae, H.

دانشجویان می‌شود و انگیزه تحصیلی و مشارکت در فعالیت‌های کلاسی را در آن‌ها کاهش می‌دهد و در نهایت سبب افت عملکرد و پیشرفت تحصیلی آنان می‌شود (میکائیلی، ۱۳۹۱). علاوه بر اثرات منفی فرسودگی در زمان تحصیل، دانشجویانی که در طی تحصیل دچار فرسودگی می‌شوند در آینده کمتر به وظایف شغلی مسلط بوده، از نوآوری‌های شغلی کمتر استفاده می‌کنند و تمایل به ترک خدمت بالاتری پس از اشتغال دارند (رودمن و گوستاوسون^۱، ۲۰۱۲).

درواقع، فرسودگی تحصیلی پاسخ و واکنش منفی نسبت به استرس‌های حاد و شدیدی است که در آن، اغلب به دلیل خواسته‌های زیاد و خارج از توانی که از افراد می‌شود، احساس خستگی هیجانی و جسمانی در آن‌ها ایجاد می‌کند (مازرولی، بنت، انتروبوس و اگنس^۲، ۲۰۱۲)، که این عارضه همیشه همراه با تأثیرات منفی از لحاظ بهزیستی ذهنی، روان‌شناختی و جسمانی برای یادگیرندگان خواهد بود (مادین، استبرگ، تونن و سندل^۳، ۲۰۱۱). به‌طورکلی، فرسودگی تحصیلی اشاره به احساس خستگی به خاطر تقاضاها و الزامات تحصیل (خستگی)، داشتن حس بدبینانه و بدون علاقه به تکالیف درسی (بی‌علاقگی) و احساس عدم شایستگی (کارآمدی پایین) دارد (ژانگ، گان و چام^۴، ۲۰۰۷؛ سالملا و همکاران، ۲۰۰۹). فرسودگی تحصیلی شامل سه مؤلفه خستگی هیجانی، بی‌علاقگی و ناکارآمدی است. خستگی هیجانی که اشاره به احساس خالی شدن و تهی شدن از منابع هیجانی فرد دارد، به‌عنوان مؤلفه استرس فردی مورد ملاحظه قرار می‌گیرد (ماسلاچ و جکسون، ۱۹۸۴). بدبینی یا بی‌علاقگی اشاره به پاسخ‌های منفی بدبینانه یا بیش‌ازحد با بی‌رغبتی به سایر افراد در محل کار دارد که مؤلفه بین فردی فرسودگی را نشان می‌دهد (ماسلاچ، شایوفیل و لیت^۵، ۲۰۰۱).

عوامل زیادی می‌توانند بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان مؤثر باشند؛ از جمله متغیرهای اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی، شرایط محیطی، آموزشی، عدم رضایت از شرایط آموزشگاهی و به‌طورکلی کیفیت زندگی دانشگاهی است که می‌تواند باعث کاهش انگیزش برای یادگیری و تحصیل شده و موفقیت فردی در رشته تحصیلی را تحت شعاع

1. Rudman, A. & Gustavsson, J. P.
2. Mazerolle, L., Bennett, S., Antrobus, E., & Eggs, E.
3. Modin, B., Östberg, V., Toivanen, S. & Sandell, K.

4. Zhang, Y., Gan, Y. & Cham, H.
5. Maslach, C., Schaufel, W. B. & Liter, M. P.

قرار دهد (توکاوا^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). نگرانی دانشجویان در به دست آوردن شغل و آینده شغلی و رضایت از محیط آموزشی و همچنین چالش برانگیز و پراسترس بودن تجربه آموزش و یادگیری از جمله عوامل مؤثر در فرسودگی تحصیلی دانشجویان هستند (آباداری و همکاران^۲، ۲۰۱۲؛ اولیویرا و همکاران^۳، ۲۰۱۲). تأثیر خودکارآمدی و کیفیت تجارب یادگیری؛ درو و همکاران (۲۰۱۴) تأثیر خودتعیینی؛ لی و همکاران (۲۰۱۷) تأثیر ویژگی‌های شخصیتی بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان در دانشگاه‌ها و رشته‌های مختلف را تأیید کرده‌اند.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، بررسی مطالعات تجربی داخلی و خارجی در خصوص عوامل تأثیرگذار بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی بیانگر این است که اجماعی در خصوص این عوامل وجود ندارد؛ به‌گونه‌ای که پژوهشگران داخلی و خارجی با نگاه تک‌بعدی و برحسب تخصص خود به بررسی عوامل اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان پرداخته‌اند. بر این اساس، به‌منظور پر کردن شکاف مطالعاتی مذکور پژوهش حاضر با نگاه کل‌نگر به دنبال واکاوی عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان از دیدگاه دو کنشگر اصلی (اساتید و دانشجویان) نظام آموزش عالی کشور است. از این رو، پرسش اصلی پژوهش به‌صورت زیر شکل می‌گیرد:

عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی کشور از دیدگاه دانشجویان و اساتید کدام‌اند؟

روش

پژوهش حاضر از لحاظ پارادایم کیفی، به لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش گردآوری و تحلیل داده‌ها توصیفی-تحلیلی است که از روش تحلیل محتوا به‌عنوان روش پژوهش استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه شامل اعضای هیأت علمی (زن و مرد) و دانشجویان تمام مقاطع و گروه‌های تحصیلی شاغل به تحصیل (پسر و دختر) در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی کشور بودند. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر به روش گلوله برفی^۴ تا اشباع داده پیش رفت. درنهایت، پس از دو مصاحبه

1. Tukaev, S. V., Vasheka, T. V. & Dolgova, O. M.
2. Abazari, F., Abbaszade, A. & Arab, M.

3. Oliveira, R. D., Caregnato, R. C. A. & Camara, S. G.
4. Snowball

گروهی با دانشجویان (۲۱ نفر) و اعضای هیأت علمی (۱۰ نفر) و ۶ مصاحبه‌انفرادی با اعضای هیأت علمی و ۱۴ مصاحبه‌انفرادی با دانشجویان نظام آموزش عالی کشور اشباع داده حاصل گردید. از تحلیل محتوای عرفی^۱ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها بهره گرفته شد. برای اعتبارپذیری از تکنیک پژوهشگران مختلف در جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و خودبازبینی پژوهشگر استفاده شد؛ به منظور بررسی تأییدپذیری کلیه یادداشت‌ها، اسناد و مصاحبه‌های ضبط‌شده پس از تحلیل توسط پژوهشگر، مجدداً در اختیار تیم پژوهش و دیگر پژوهشگران قرار گرفت تا تناسب بین داده‌های خام با نتایج حاصل از داده‌ها تأیید شود؛ و در نهایت، برای بررسی انتقال‌پذیری نتایج پژوهش، پژوهشگر به دقت و با ذکر جزئیات به توصیف شرایط انجام پژوهش پرداخته است.

یافته‌ها

نتایج بحث و گفتگو با دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور (شامل ۳۱ استان) نشان داد که دانشجویان نظام آموزش عالی دولتی از پدیده فرسودگی تحصیلی رنج می‌برند؛ به گونه‌ای که اکثر دانشجویان مورد مطالعه اذعان داشتند که به نوعی با پدیده فرسودگی تحصیلی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مواجه‌اند. در این راستا، پس تحلیل محتوای عرفی داده‌های حاصل از برگزاری مصاحبه‌های گروهی با دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ۳۱ استان کشور، عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان در نظام آموزش عالی از دیدگاه دانشجویان و اساتید به صورت زیر کدگذاری و طبقه‌بندی شدند (جدول ۱).

جدول ۱. کدها و مقوله‌های استخراج‌شده از دیدگاه دانشجویان و اساتید

مقوله‌ها	کدها	تعداد ارجاع دانشجویان اساتید
	شفاف نبودن آینده شغلی و وضعیت نامناسب بازار	۳۰
ناکارآمدی آموزش	تناسب پایین بین بازار کار و مطالب و محتوای آموزشی در دروس دانشگاهی	۳۰
	جایگاه و اعتبار علمی نامناسب برخی از رشته‌های تحصیلی در دانشگاه و جامعه	۱۳

1. Conventional Content Analysis

مقوله‌ها	کدها	تعداد ارجاع دانشجویان اساتید
	چیرگی فرهنگ مدرک‌گرایی در جامعه	۱۲ ۱۳
تقلب علمی	وجود بی‌اخلاقی‌های علمی (نظیر فروش پایان‌های کارشناسی ارشد و دکترا)	۱۲ ۱۵
	توجه به تولید دانش توده‌ای، تقلبی، بی‌محتوا و امتیاز‌آور در دانشگاه	۴ ۲۳
اقتصادمحور شدن آموزش	توسعه کمی و نامتوازن دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در کشور برجسته شدن بعد اقتصادی و مالی جذب و پذیرش دانشجو در دانشگاه	۹ ۵ ۱۴ ۲۳
	بی‌توجهی به کیفیت آموزش و یادگیری در دانشگاه	۲ ۱۶
مشکلات خانوادگی	فشارها و انتظارات بالای خانواده‌ها از فرزندان (دانشجویان)	۲ ۶
ضعف علمی و رفتاری اساتید	حجم بالای تکالیف درسی در دانشگاه و سخت‌گیری‌های بی‌مورد اساتید نگرش و دیدگاه منفی استادان نسبت به توانایی‌ها و مهارت‌های دانشجویان	۲ ۲۴ ۲ ۲۶
	شیوه‌های آموزشی غلط در تمام مقاطع تحصیلی تا دانشگاه (کل نظام آموزشی)	۶ ۲
مشکلات زیرساختی	به‌روز نبودن روش‌های آموزش و یادگیری در دانشگاه یکپارچه نبودن نظام‌های آموزشی کشور (آموزش و پرورش و آموزش عالی)	۱ ۳ ۲ ۴
	فرآیند نادرست انتخاب رشته و ورود به دانشگاه در کشور	۷ ۱
	شیوه‌های غلط و غیرعلمی غربال و پذیرش دانشجو در دانشگاه‌ها	۳ ۳
حمایتی - انگیزشی	عدالت نابرابر آموزشی در دانشگاه عوامل انگیزشی ناکافی در دانشگاه	۱ ۱۶ ۲ ۹
	بی‌علاقگی دانشجویان به درس و نمره در دانشگاه	۱۰ ۱۳
ویژگی‌های شخصیتی	بی‌انگیزه بودن و اشتیاق تحصیلی بسیار پایین در بین دانشجویان اهمال‌کاری و بنیه ضعیف دانشجویان در دانشگاه	۱۱ ۱۷ ۵ ۱
	اهداف و انگیزه‌های بالای مدرک‌گرایی در دانشجویان	۷ ۳

ناکارآمدی آموزش: از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه مواردی نظیر شفاف نبودن آینده شغلی فراگیران، تکراری بودن و کاربردی نبودن محتوای درسی و تناسب کم بین بازار کار و دروس دانشگاهی قرار داشت. در این زمینه می‌توان به یکی از نقل قول‌های پاسخگویان به صورت زیر اشاره نمود:

«عوامل مهم فرسودگی تحصیلی دانشجویان را باید به سه مقطع قبل از ورود به دانشگاه، در محیط دانشگاهی و بعد از فارغ‌التحصیل شدن (جامعه) تقسیم کرد. قبل از

ورود به دانشگاه نبود آموزش مناسب، کمبود انگیزه برای ادامه تحصیل (آینده‌ای مبهم) و شرایط محیطی و خانواده در کنار سیستم ضعیف سنجش توانایی دانش‌آموزان برای ورود به دانشگاه را می‌توان نام برد بعد از خروج از دانشگاه نیز قبل از هر چیز نبود شغل یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های است که دانشجویان با آن روبرو هستند»
عامل فرهنگی: از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه می‌توان به صورت زیر استناد نمود:

«من فرسودگی تحصیلی را در چارچوبی کلی‌تر و برآیند چندین عامل اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی می‌بینم و نباید به آن به‌عنوان یک پدیده‌ای صرفاً آموزشی نگریست، وقتی که ارزش‌های جامعه ما به سمت مدرک‌گرایی پیش می‌رود طبیعی است که دانشجویان دیگر علاقه‌ای به درس و یادگیری ندارند و هدف اصلی آن‌ها کسب مدرک برای افزایش جایگاه اجتماعی است».

اقتصادمحور شدن آموزش: اقتصادمحور شدن آموزش از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه به مواردی نظیر توسعه کمی و نامتوازن و برجسته شدن بعد اقتصادی و مالی جذب و پذیرش دانشجو در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی (تجاری شدن آموزش عالی) اشاره داشت، در این راستا، می‌توان به نقل‌قول‌های از پاسخگویان با عنوان زیر اشاره نمود:

«برجسته شدن ابعاد مالی و اقتصادی دانشگاه و پذیرش دانشجو تأثیر زیادی در بی‌رغبتی دانشجویانی که با تلاش و پشتکار وارد دانشگاه شده‌اند و در نتیجه فرسودگی تحصیلی در بین آن‌ها افزایش یافته است» و «الآن دانشگاه‌ها فقط برای افزایش درآمد در جهت پذیرش دانشجو اقدام می‌کند و هیچ توجهی به بحث کیفیت نمی‌کنند».

مشکلات خانوادگی: در این عامل از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه مواردی نظیر فشارها و انتظارات بالای خانواده‌ها از دانشجویان و رکود و مشکلات مالی و اقتصادی خانواده‌ها قرار داشت. در این زمینه می‌توان به نقل‌قول یکی از پاسخگویان با عنوان زیر اشاره نمود:

«ظاهراً علت برجسته بودن فرسودگی تحصیلی در آسیا به فشارهای مضاعفی است که از سوی رسانه‌ها، سیاستمداران و خود والدین بر دانش‌آموزان وارد است. این بدان معنا نیست که فراگیران به دنبال کسب نمره و موفقیت نیستند، بلکه در کنار کسب نمره

و موفقیت، دچار یک نوع خستگی روحی و جسمی می‌شوند که تبعاتی از قبیل فرسودگی را به دنبال دارد. همچنین و برای نمونه، خودم با ۴۳ دانشجوی ممتاز و خوب در چند نوبت مصاحبه داشتم که با وجود رتبه عالی و سطح هوشی بالا در دانشگاه عملکرد ضعیفی داشتند. این افراد بعد از ورود به دانشگاه دچار یک نوع بی‌انگیزگی و فرسودگی تحصیلی شده بودند که بیشتر از بی‌علاقگی آن‌ها به درس و نمره گرفتن بود تا عوامل دیگر».

ضعف علمی برخی از اساتید: از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه به مواردی نظیر سخت‌گیری بی‌مورد اساتید و دادن تکالیف و فعالیت‌های درسی و آموزشی نامناسب و سنگین به دانشجویان، ضعف ارتباطی اساتید همچنین بینه علمی ضعیف اساتید، درک نامناسب اساتید از وضعیت و شرایط دانشجویان، اهمیت ندادن اساتید به مسائل و مشکلات دانشجویان اشاره داشت. در این زمینه می‌توان به نقل قول‌های نظیر موارد زیر اشاره نمود:

«در مورد رابطه متقابل دانشجو و استاد هم می‌خواهم نکته‌ای را متذکر شوم و آن اینکه، ما شاهد وجود رابطه سالم و همراه با احترام متقابل حقیقی بین دانشجویان و اساتید و حتی خود دانشجویان نیستیم، یکی از این راهکارها وجود همدلی و صمیمیت میان دانشجویان و اساتید است که در مواقع لازم و زمانی که دانشجویان دچار خستگی و افسردگی هستند می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد».

مشکلات زیرساختی: منظور از مشکلات زیرساختی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه مواردی نظیر شیوه‌های آموزشی غلط در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه، به‌روز نبودن روش‌های آموزش و یادگیری، اساتید ناکارآمد در نظام آموزش عالی کشور، یکپارچه نبودن نظام‌های آموزشی کشور، فرآیند نادرست انتخاب رشته و ورود به دانشگاه و شیوه‌های غلط و غیرعلمی غربال و پذیرش دانشجو در دانشگاه‌های کشور بود. در این زمینه می‌توان به نقل قول یکی از پاسخگویان با عنوان زیر اشاره نمود:

«نباید فراموش کنیم که فرآیند آموزش یک فرآیند ممتد و دنباله‌دار است، اگرچه هسته‌ی مرکزی آن مربوط به دانشجویان است اما این دانشجویان از آموزش و پرورش وارد حوزه آموزش عالی شده‌اند. شاید یکی از علل اصلی فرسودگی تحصیلی در دانشگاه‌ها این باشد که آموزش و پرورش یک محصول فرسوده را به ما (دانشگاه‌ها) تحویل

می‌دهد. به باور من توجه بیش‌ازپیش به سال‌های قبل از ورود دانشجو به دانشگاه در رفع این پدیده بسیار حائز اهمیت است. اینکه بتوانیم با کمک مشاوران در سطح مدارس به دانش‌آموزان کمک کنیم، برای نمونه در مورد انتخاب رشته درست تصمیم بگیرند خود می‌تواند کمک شایانی به بهبود وضعیت روحی و عملکردی آن‌ها داشته باشد».

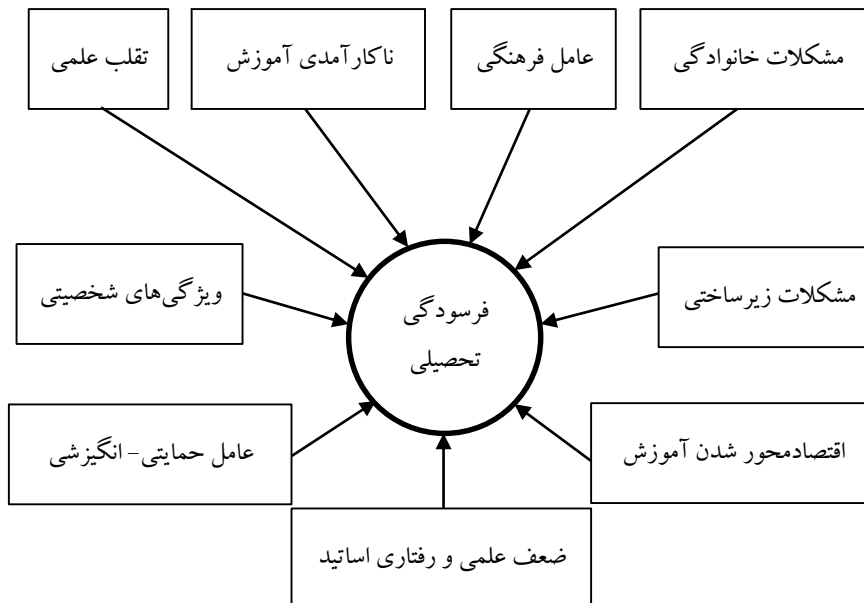
عامل حمایتی - انگیزشی: عامل حمایتی - انگیزشی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه به مواردی نظیر عدالت آموزشی ضعیف در دانشگاه، عوامل انگیزشی ناکافی در دانشگاه، نبود نهادهای حمایتی مناسب در دانشگاه و برآورده نشدن انتظارات و توقعات دانشجویان در دانشگاه اشاره داشت. در این زمینه می‌توان به نقل قول‌هایی نظیر موارد زیر اشاره نمود:

«اولین چیزی که بعد از شنیدن فرسودگی تحصیلی به ذهنم خطور کرد، مسئولین دانشگاه بودند. کسانی که به باور من شادابی و تصویری که ما از دانشگاه و محیط آکادمیک داشتیم را از ما گرفتند. به نظر من آن‌ها نقش مهمی در تسریع روند فرسودگی تحصیلی داشتند. من به عنوان دانشجو انتظار دارم که دانشگاه برای من و جایگاهی که من در آن هستم احترام قائل باشد و این تصور رایجی بود که من قبل از ورود به دانشگاه از آن داشتم. چیزی که بعد از ورود به آن کاملاً نقض شد».

ویژگی‌های شخصیتی: منظور از ویژگی‌هایی شخصیتی از دیدگاه دانشجویان و اعضای هیأت علمی مورد مطالعه مواردی نظیر بی‌علاقه و بی‌انگیزه بودن و اشتیاق پایین دانشجویان به درس و دانشگاه، منفعل و غیرفعال بودن دانشجویان در دانشگاه، اهمال‌کاری و بنیۀ ضعیف دانشجویان در دانشگاه است.

«من فکر می‌کنم و حس می‌کنم این فرسودگی که در من وجود دارد، موجب می‌شود که اشتیاق من به کسب علم و یادگیری از بین می‌رود. عدم اشتیاق مهم‌ترین پیامد فرسودگی تحصیلی است. این عدم اشتیاق ممکن است ناشی از عوامل محیطی، درون فردی و بین فردی باشد».

درنهایت، با توجه به نتایج ارائه شده، الگوی مفهومی عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان نظام آموزش عالی کشور از دیدگاه دو کنشگر اصلی آن، یعنی دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به صورت زیر شکل می‌گیرد (شکل ۱).

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با بررسی و واکاوی دیدگاه دو کنشگر اصلی (دانشجویان و اعضای هیأت علمی) در نظام آموزش عالی کشور در خصوص عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان انجام شد. نتایج حاصل از بحث و گفتگو با دانشجویان و اعضای هیأت علمی در این مطالعه نشان داد که مؤلفه‌های اصلی الگوی مفهومی عوامل مؤثر بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی کشور شامل: ناکارآمدی آموزش، عوامل فرهنگی، تقلب علمی، اقتصادمحور شدن آموزش، مشکلات خانوادگی، ضعف اساتید، مشکلات زیرساختی، عامل حمایتی-انگیزشی و ویژگی‌های شخصیتی بودند که در ادامه به تفسیر و بحث در خصوص چگونگی اثرگذاری مؤلفه‌های مذکور بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی کشور پرداخته می‌شود:

نتایج پژوهش نشان داد که یکی از مؤلفه‌های اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نظام آموزش عالی کشور، ناکارآمدی آموزش بود. این یافته با نتایج مطالعات؛ توکاو و همکاران (۲۰۱۳) و البویرا و همکاران (۲۰۱۲) مبنی بر تأثیر رضایت از محیط و شرایط آموزشی، توکاو و همکاران (۲۰۱۳) مبنی بر تأثیر کیفیت تجارب یادگیری بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان، هم‌راستا است. پرواضح است اگر آینده شغلی دانشجویان شفاف نباشد، محتوا و مطالب درسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی تناسبی با

نیاز و بازار کار جامعه نداشته باشد، انگیزه تحصیلی کاهش می‌یابد و در نتیجه فرسودگی تحصیلی در بین آن‌ها بروز می‌کند.

یکی دیگر از عوامل اثرگذار بر فرسودگی تحصیلی مربوط به ارزش‌گذاری جامعه از تحصیل در دانشگاه بود که به‌عنوان عامل فرهنگی معرفی شد. این یافته با نتایج مطالعه توکاو و همکاران (۲۰۱۳) مبنی بر تأثیر شرایط محیطی بر فرسودگی تحصیلی، مطابقت دارد.

نتایج پژوهش حاکی از این بود که مشکلات خانوادگی دانشجویان نیز بر فرسودگی تحصیلی آنان تأثیر می‌گذارد. این عامل به مواردی نظیر فشارها و انتظارات بالای خانواده‌ها از دانشجویان اشاره دارد؛ به‌گونه‌ای که هرچه فشارها و انتظارات خانواده‌ها از دانشجویان (فرزندانشان) بالا باشد و همچنین، خانواده‌ها درگیر مشکلات مالی و اقتصادی باشند، فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان افزایش می‌یابد. در تأیید این مدعا توکاو و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی نیز تأثیر منفی کیفیت زندگی شخصی و دانشگاهی دانشجویان بر فرسودگی تحصیلی آنان را تأیید کردند.

بر اساس یافته‌های پژوهش، ضعف علمی و رفتاری برخی از اساتید در ارائه مطالب و محتوای آموزشی، دادن تکالیف و فعالیت‌های درسی و کلاسی بیش‌ازحد و برقراری ارتباط با دانشجویان نیز از مؤلفه‌های مؤثر بر فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان بود. این یافته با نتایج مطالعات شیرینی و نادری (۲۰۱۵) مبنی بر تأثیر ارتباطات و تعاملات بین دانشجویان و اساتید بر ارتقای پیشرفت تحصیلی دانشجویان و کاهش فرسودگی تحصیلی در بین آن‌ها، مطابقت دارد.

نتایج پژوهش نشان داد که مشکلات زیرساختی نیز یکی دیگر از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرسودگی تحصیلی است. مواردی نظیر شیوه‌های آموزشی غلط در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه، به‌روز نبودن روش‌های آموزش و یادگیری در دانشگاه و یکپارچه نبودن نظام‌های آموزشی کشور است. این یافته با نتایج مطالعات توکاو و همکاران (۲۰۱۳) و الیویرا و همکاران (۲۰۱۲) هم‌سو است.

درنهایت، نتایج پژوهش نشان داد که ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان نیز از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان بودند. این یافته با نتایج مطالعات شریفی‌فرد و همکاران (۱۳۹۳)، صیف (۱۳۹۶)، چرخابی و همکاران (۲۰۱۳) و دورو و همکاران (۲۰۱۳) مبنی بر تأثیر خودکارآمدی تأثیر دارد. پرواضح است اگر دانشجویان

اعتماد به نفس پایینی داشته باشند و نسبت به تحصیل بی‌علاقه باشند و همچنین، دارای اهداف و انگیزه‌های مدرک‌گرایی باشند، فرسودگی تحصیلی در بین آن‌ها افزایش می‌یابد.

منابع

- برزگر بغروی، ک.؛ دربیدی، م. و همتی، ح. (۱۳۹۴). مدل علی تأثیر انگیزش تحصیلی بر فرسودگی تحصیلی با نقش واسطه‌ای اهمال‌کاری دانشجویان. *مطالعات آموزش و یادگیری*، ۷ (۲)، ۱۲۷-۱۵۳.
- تمنایی فر، م. ر. و گندمی، ز. (۱۳۹۰). رابطه انگیزه پیشرفت با پیشرفت تحصیلی در دانشجویان. *راهبردهای آموزش*، ۴ (۱)، ۱۵-۱۹.
- خزاعی، ط.؛ توکلی، م.؛ جابری درمیان، م. و یعقوبی‌پور، م. (۱۳۹۴). فرسودگی تحصیلی و ارتباط آن با سلامت روان در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بیرجند. *دو فصلنامه آموزش پزشکی*، ۳ (۲)، ۵۱-۶۶.
- شیری، ن.؛ خوش‌مرام، م.؛ رستمی، ف. و میرک‌زاده، ع. ا. (۱۳۹۳). نقش سرمایه اجتماعی در پیشرفت تحصیلی دانشجویان: مطالعه موردی دانشجویان کشاورزی دانشگاه رازی. *مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۴ (۶)، ۵۵-۸۳.
- صیف، م. ح. (۱۳۹۶). مدل علی تطبیقی فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و پیام نور. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۷ (۲)، ۱۱-۲۲.
- قافله باشی، م.؛ موسوی، س. ف. و گلشنی، ف. (۱۳۹۴). فرسودگی تحصیلی در دانشجویان: نقش پیش‌بینی‌کننده‌های کمال‌گرایی و هدف‌گزینی. *مجله مطالعات روان‌شناسی تربیتی*، ۲۲، ۱۳۳-۱۵۷.
- قدم‌پور، ع.؛ فرهادی، ع. و نقی بیرانوند، ف. (۱۳۹۵). تعیین رابطه بین فرسودگی تحصیلی با اشتیاق و عملکرد تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان. *پژوهش در آموزش پزشکی*، ۸ (۲)، ۶۰-۶۸.

- Abazari, F., Abbaszade, A. & Arab, M. (2012). An evaluation of the sources of stress in nursing students. *Strides in Development of Medical Education*, 4 (1), 23-31.
- Azimi, M., Piri, M. & Zavaar, T. (2013). Relationship of academic burnout and self-regulated learning with academic performance of high school student. *Research in curriculum planning*, 10 (11), 116- 128.
- Barzegar Bafroui, K. Darbidi, M. And Hemati, H. (2015). Casual Model Effect of Academic Motivation on Academic Burnout with Student Laziness Intermediation Role. *Learning and Learning Studies*, 7 (2), 153-127. [Persian]
- Chang, E., Eddins-Folensbee, F. & Coverdale, J. (2012). Survey of the prevalence of burnout, stress, depression, and the use of supports by medical students at one school. *Academic Psychiatry*, 36 (3), 177-82.

- Charkhabi, M., Aziz Abarghuei, M. & Hayati, D. (2013). The association of academic burnout with self-efficacy and quality of learning experience among Iranian students. *Springer Plus*, 2, 677, <http://www.springerplus.com/content/2/1/677>
- Clark, H. K., Nancy, L., Murdock, N. L. & Koetting, K. (2008). Predicting burnout and career choice satisfaction in counseling psychology graduate students. *The Counseling Psychologist*, 37, 580-606.
- Duru, E., Duru, S. & Balkis, M. (2014). Analysis of Relationships among Burnout, Academic Achievement, and Self-regulation. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14 (4), 1274-1284.
- El-Masry, R., Ghreiz, S. M., Helal, R. M., Audeh, A. M. & Shams, T. (2012). Perceived Stress and Burnout among Medical Students during the Clinical Period of Their Education. *Journal of Medicine and Biomedical Sciences*, 5 (4), 179-188.
- Ghafaheh Bashi, M, Mousavi, S. F and Golshani, F (2015). Academic Exhaustion in Students: The Role of Proponents of Perfectionism and Purposefulness. *Journal of Educational Psychology Studies*, 22, 157-133. [Persian]
- Goldon, C. D., Williams, S. K., Hudson, G. A. & Stewart, J. (2010). Factors associated with academic performance of physical therapy students. *West Indian Med J*, 59 (2), 203- 208.
- Greenglass, E. R., Burke, R. J. & Fiksenbaum, L. (2001). Workload and Burnout in nurses. *Journal of Community and Applied Social Behavior and Personality*, 11, 211-215.
- Khazaei, T. Tavakoli, M., Jaber Darmian, M. And Yaqubipoor, M. (2015). Academic Exhaustion and its Relationship with Mental Health in the Students of Birjand's Medical Sciences University. *Biomedicine Medical Education*, 3 (2), 51-46. [Persian]
- Lee S. J., Choi, Y. J. & Chae, H. (2017). The effects of personality traits on academic burnout in Korean medical students. *Integrative Medicine Research*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.imr.2017.03.005>
- Masalach, C., Schaufeil, W. B. & Liter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52 (4), 397- 422.
- Mayring, P. (2005). Neuere Entwicklungen in der qualitativen Forschung und der Qualitativen Inhaltsanalyse. In P. Mayring & M. Gläser-Zikuda (Hrsg.), *Die Praxis der Qualitativen Inhaltsanalyse* (S. 7-19). Weinheim: Beltz.
- Mazerolle, L., Bennett, S., Antrobus, E., & Eggins, E. (2012). Procedural Justice, Routine Encounters and Citizen Perceptions of Police: Main Findings from the Queensland Community Engagement Trial (QCET). *Journal of Experimental Criminology*, 8, 343-367.
- Modin, B., Östberg, V., Toivanen, S. & Sandell, K. (2011). Psychosocial working conditions, school sense of coherence and subjective health. Multilevel analysis of ninth grade pupils in the Stockholm area. *Journal of Adolescence*, 34, 129–139.
- Neumann, Y., Finaly-Neumann, E. & Reichel, A. (1990). Determinants and consequences of students' burnout in universities. *The Journal of Higher Education*. 1990, 20-31.
- Peltzer, K., Malaka, D. W. & phaswana, N. (2002). Sociodemographic factors, religiosity, academic performance and substance use among first- Year University students in South Africa. *Psychol Rep*, 91 (1), 105- 113.
- Qadampour, A., Farhadi, A. And Naghi Biranvand, F. (2016). Determining the Relationship Between Academic Exhaustion with Students' Lust and Academic Performance in Lorestan University of Medical Sciences. *Research in Medical Education*, 8 (2), 68-60. [Persian]

- Rudman, A. & Gustavsson, J. P. (2012). Burnout during nursing education predicts lower occupational preparedness and future clinical performance: A longitudinal study. *International journal of nursing studies*, 49(8), 988-1001.
- Saif, M.H. (2017). Comparative Causal Model of Academic Burnout Among Students of Medical University and Payam e Noor University. *Iranian Journal of Medical Education*, 17 (2), 22-11. [Persion]
- Shiri, N. & Naderi, N. (2015). The Significance of Social Capital in the Higher Agricultural Education System. *International Journal of Agricultural Management and Development*, 5(1), 41-49.
- Shiri, N. Khoshmaram, M., Rostami, F. And Mirakzzadeh, A.A (2014). Role of Social Capital in Students' Academic Achievement: A Case Study of Agricultural Students at Razi University. *Educational measurement and evaluation studies*, 4 (6), 83-55. [Persion]
- Takai, M., Takahashi, M., Iwamitsu, Y., Ando, N., Okazaki, S. & Nakajima, K. (2009). The experience of burnout among home caregivers of patients with dementia: Relations to depression and quality of life. *Archives of gerontology and geriatrics*, 49(1),1-5.
- Tamannaefar, M. & Gandomi, Z. (2011). Correlation between achievement motivation and academic achievement in university students. *Iranian Quarterly of Education Strategies*, 4(1), 15-19. [Persion]
- Tukaev, S. V., Vasheka, T. V. & Dolgova. O. M. (2013). The Relationships between Emotional Burnout and Motivational, Semantic and Communicative Features of Psychology Students. *Social and Behavioral Sciences*, 82, 553-556.
- Uludag, O. & Yaratana, H. (2013). The Effects of Justice and Burnout on Achievement: An Empirical Investigation of University Students. *Croatian Journal of Education*, 15(2),97-116.
- Zhang, Y., Gan, Y. & Cham, H. (2007). Perfectionism, academic burnout and engagement among Chinese college students: A structural equation modeling analysis. *Personality and Individual Differences*, 43, 1529-1540.